

*Дмитренко В. І.,**доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української та зарубіжної літератури
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
<https://orcid.org/0000-0001-8364-014X>**Перова С. В.,**кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри східної філології і перекладу
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
<https://orcid.org/0000-0002-1758-2284>*

ХУДОЖНІ ЕКСПЛІКАЦІЇ СПОРТИВНОЇ ТЕМИ У ТВОРЧОСТІ ХАРУКІ МУРАКАМІ

Анотація. Спорт здавна був невід'ємною складовою здорового способу людського життя. Людство нарешті усвідомило сьогодні, що здоров'я є найціннішим надбанням розвиненого суспільства. Заняття спортом і читання якісної літератури – ознака морально й фізично здорової нації, що є ідеальною установкою для кожної прогресивної держави. Тому актуальними сьогодні для літературознавчих досліджень є теми, які актуалізують осмислення спортивної теми в художній літературі. До особливостей репрезентації теми спорту в літературі останнім часом зверталось чимало дослідників. Серед них І. Борисюк, О. Галета, Я. Голобородько, О. Харлан та ін. Творчість Х. Мураками досліджувалась з різних аспектів: самотності (А. Меншій), жанрових особливостей (С. Покровка, М. Кравець), поезики певних творів (Е. Тищенко), інтертекстуальності (Є. Прасол) та ін. Репрезентація особливостей художніх експлікацій теми спорту у творчості сучасного японського письменника є не дослідженою в українському літературознавстві.

У творах Х. Мураками представлені такі види спорту як бейсбол, біг і бокс. На відміну від інших митців, він презентує своє бачення спорту, яке можна назвати унікальним. Митець не просто звертається до певних видів спорту чи до біографії відомих спортсменів, він сприймає спорт як органічну частину письменницької діяльності як те, що надихає на творчість. У художніх творах митця спорт не є основною темою, але саме через надання персонажами переваги тому чи іншому виду спорту Х. Мураками відтворює їх душевний стан, допомагає визначити життєві пріоритети. Особливим твором митця щодо репрезентації теми спорту є есе «Про що я говорю, коли говорю про біг: мемуари». Есе розкриває значення спорту в житті самого митця. Він є для письменника своєрідним інструментом для подолання негараздів, своїх слабких сторін, навіть своєї безпорадності, що надає спорту ролі своєрідної ініціації, джерела наснаги на творчість і на життя взагалі.

Ключові слова: Мураками, література, спорт, життя, есе, ініціація.

Постановка проблеми. Спорт здавна був невід'ємною складовою здорового способу людського життя. Адже він не тільки покращує фізичну форму людини, а й впливає на її моральний і психоемоційний стан. Шанобливе ставлення до спорту спостерігаємо з часів античності, яке активно підсилю-

валось олімпіадами, що в ті часи були частиною релігійного культу. Основним у спорті є рух, постійний розвиток і своєрідна боротьба з самим собою, яка допомагає кожному удосконалювати себе. Людство нарешті усвідомило сьогодні, що здоров'я є найціннішим надбанням розвиненого суспільства. У цивілізованих країнах активізувався рух за здоровий спосіб життя. Заняття спортом і читання якісної літератури – ознака морально й фізично здорової нації, що є ідеальною установкою для кожної прогресивної держави. Тому актуальними сьогодні для літературознавчих досліджень є теми, які актуалізують осмислення спорту в літературі. Особливості реалізації теми спорту й здорового способу життя у творчості Х. Мураками є актуальною в цьому контексті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання теми спорту в художній літературі є не новим у компаративних дослідженнях сьогодення. До осмислення особливостей репрезентації теми спорту в літературі останнім часом звертається чимало дослідників. Серед них І. Борисюк [1], О. Галета [2], Я. Голобородько [3], О. Харлан [4] та ін. Так, І. Борисюк проаналізувала регіональну й групову ідентичності крізь призму поезики спорту у творчості С. Жадана. О. Галета віднайшла паралелі між літературою й футболом. О. Харлан розглянула футбол як метафору в широкому літературному контексті. Я. Голобородько зацентрував увагу на текстових особливостях тренувального процесу. Загалом після виходу у 2011 році антології «Письменники про футбол» до якої увійшли твори одинадцятьох сучасних українських письменників (Ю. Андруховича, Ю. Винничука, С. Жадана, М. Кідрука, А. Кокотюхи, С. Ушкалова та ін.), спостерігається публікаційна активність літературознавців щодо осмислення в літературі теми футболу. С. Кричлі у книзі «Про що ми думаємо, коли думаємо про футбол», аналізує феномен футболу й підкреслює важливу роль глядачів, які можуть пережити справжній катарсис під час гри, що наближає футбол до мистецтва. Він наголошує на естетиці й поезиці цієї гри. «Це ж стільки всього, стільки складників, суперечливих, взаємовиключних речей: спогади, час, місце, соціальний статус, гендер у всіх його бентежних виявах (особливо в тому, що стосується маскулітності й фемінності – дедалі більше – теж), родинна ідентичність, етнічна ідентичність, національна ідентичність, природа колективів – колекти-

вів гравців і також колективів фанатів – і часто насильницькі, але подекуди й миролюбні, ба навіть сповнені взаємоповаги взаємини між «нашими» та «їхніми» [5, с. 1]. Своєрідним підсумком дослідницької активності українських філологів стала конференція «Citius, Altius, Fortius!» : феномен спорту в літературі та культурі (Бердянськ, 24–25 вересня 2020 р.) [6].

Х. Муракамі – всесвітньо визнаний сучасний японський митець. Це засвідчено перекладами його творів на кілька десятків мов, численними преміями й нагородами, які він отримав у різних країнах («Нома» (1979, 1982), «Йоміурі» (1995), ірландська Френка О'Конора (2006), імені Франца Кафки (2006), ієрусалимська премія (2009) та ін. Кілька разів його було номіновано на Нобелівську премію. Останнім часом його твори активно перекладаються українською мовою. Першим перекладачем став І. Дзюба. До популяризації імені японського митця певною мірою долучилися українські видання «Книжник-review», «Дзеркало тижня», «Київські відомості». Твори письменника вперше було надруковано в журналах «Сучасність» та «Всесвіт». Сьогодні ми можемо говорити вже про певні традиції дослідження творчості Х. Муракамі українськими літературознавцями. Маємо публікації, які висвітлюють різні аспекти його творчості: самотність (А. Меншій), жанрові особливості (С. Покровкова, М. Кравець), поетику окремих творів (Е. Тищенко), інтертекстуальність (Є. Прасол) та ін. Проте тема спорту, яка має в його творчості своєрідне втілення залишається майже не дослідженою.

Мета статті. Репрезентація в сучасному літературному контексті особливостей художніх експлікацій теми спорту у творчості японського письменника Харуки Муракамі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спорт – це не лише «складова частина фізичної культури, заснована на фізичних вправах (гімнастика, атлетика, спортивні ігри, туризм і т. ін.), які мають на меті розвиток і зміцнення організму» [7, с. 576]. Це також можливість постійно вдосконалюватись, заявити про себе, побачити свій рівень досягнень у порівнянні з іншими. Заняття спортом – це ще й перемога над самим собою, яка сповнює життя сенсом, робить спорт своєрідними ліками від самотності, депресій, тим, що не дає втратити життєву енергію. Саме це й об'єднує спорт з літературою, адже читання певних творів виконує подібні функції.

Спорт є організуючою складовою значної кількості сучасних творів як української, так і зарубіжної літератури. Особливо активізувались митці щодо реалізації цієї теми на початку ХХІ століття. В українській літературі виділяємо романи-біографії про життя відомих спортсменів. Наприклад, у творі О. Гончарука й Т. Каргової «На ім'я Стелла» мова йде про становлення й вихи спортивної кар'єри олімпійської чемпіонки Стелли Захарової. А. Копинець («Кротон (Іван Сила)») і О. Гончарук («Неймовірні пригоди Івана Сили, найдужчої людини світу») звернулись до біографії закарпатського силача Івана Фірцака (циркове сценічне ім'я – Кротон), відомого в народі як Іван Сила, який став найдужчою людиною ХХ століття. М. Іванцова повість «Заради мрії» присвятила Олені Говоровій, яскравій представниці української легкої атлетики, яка стала бронзовою призеркою чемпіонату світу й олімпійською чемпіонкою. Її твір є частиною серії «Дівчата зі спорту», куди також увійшли «Абсолютний чемпіон» О. Ільченка, про Анну Безсонову, абсолютну чемпіонку світу з художньої гімнастики, і «Смак олімпійського золота» Л. Вороніної, про

Інну Осипенко-Радомську, олімпійську чемпіонку і чемпіонка світу з веслування на байдарці. У 2017 році вийшов дебютний роман відомого українського футбольного коментатора Кирила Круторогова «Бомбардир». Автор робить спробу показати український футбол із середини, дає можливість усвідомити наскільки високою є ціна сходження на футбольні вершини.

Подібна тематика є, звичайно, актуальною й для творчості зарубіжних письменників. Здебільшого, у творах спортивної тематики якийсь із персонажів є спортсменом, інколи мова йде про спортивні змагання. Чимало сучасних творів – це романи-біографії відомих спортсменів. Активно розвивається останнім часом жанр роману-автобіографії. Варто виділити твори «Я є Златан» відомого шведського футболіста Златана Ібрагімовича і «М'яка сила. Моє життя, мій футбол» («Forza gentile. La mia vita, il mio calcio») нашого футбольного генія Андрія Шевченка. Книга українця, на жаль, вийшла малим тиражем італійською мовою. У романі К. Круторогова «Бомбардир» зазначено, що спорт – це «каторжна праця, самовідданість, жорстокі травми, розчарування і втрати. Це безупинне змагання передусім із самим собою, це особливі проблеми та спосіб мислення, це фантастична віра в успіх і відмова від безлічі радостей, які дарує людині звичайне життя» [8, с. 4].

Відомий шведський письменник Ф. Бакман романи «Ведмеже місто» і «Ми проти вас» присвятив хокею. Уся надія маленького містечка Бьорнстад на відродження активного життя – у перемозі перспективної юнацької хокейної команди. На цьому виді спорту зв'язані долі більшості мешканців міста. Однак розповідь про хокей виводить назовні значну кількість інших проблем: безмежну силу батьківської любові, неминучість життєвого вибору, неприйняття суспільством, політики й політиків, які маніпулюють людськими життями та ін.

Серед книг спортивної тематики варто виділити цикл мотивуючих творів, основною думкою яких є те, що активний спосіб життя покращує його якість. Таким є «Спортивний бізнесмен». Р. Кузюка. Робота головного персонажа над удосконаленням своєї фізичної форми призводить до позитивних змін у житті, навіть до вирішення проблеми в бізнесі. До цього циклу також належить роман «Never stop» Марі Карачіної. Авторка – відомий фітнес-тренер, засновниця клубу Skinny&Strong Club, спортивний консультант, лектор з питань спорту та мотивації, учасниця світових марафонів. Твір сповнений розповідей про любов авторки до бігу, подолання нею марафонів і життєвих труднощів. Біг для неї став джерелом натхнення й стилем життя.

Усі зазначені твори спортивної тематики сповнені утвердженням життєдайної, здоров'язберігаючої сутності, провокують думку про те, що спорт є невід'ємною часткою людської культури. Саме така рецепція спорту простежується у творчості Харуки Муракамі. У його творах представлені такі види спорту як бейсбол, біг і бокс. Письменник презентує свою унікальну рецепцію спорту, уважає спорт органічною часткою письменницької діяльності, мотиватором до творчості. У його творах спорт є підтемою, якщо не взагалі головним питанням, основним конфліктом, ключовим фактором фабули.

Знаковим у біографії митця став квітень 1978 року, бо саме тоді, перебуваючи на матчі з бейсболу, він зрозумів, що здатний написати книгу. Уже під час матчу в голові Муракамі окреслився сюжет його першої повісті – «Слухай пісню вітру» (перша частина «Трилогії Щура»). Твір одразу помітили – премії «Гун-

дзи сіндзін-се» для початківців від журналу «Гундзи» і премію «Нома» від провідного літературознавчого журналу «Бунгей». До кінця року твір було розпродано, хоч вийшов він накладом більш ніж 150 тисяч примірників. До сих пір він не знає чому, але саме ця думка зробила його представником сучасної літератури Японії, всесвітньовідомим майстром слова. Друга книга трилогії («Пінбол 1973») вийшла у 1980 році й посилила популярність автора, а комерційний успіх від видань дав можливість Х. Муракамі, починаючи з 1981 року, стати професійним письменником. Сьогодні його творчість представлена значною кількістю творів. Його неймовірна продуктивність близька до досягнень спортсмена, з такою відповідальністю, професіоналізмом і самовіддачею працює митець.

У 33 роки Х. Муракамі несподівано змінює життєві пріоритети: кидає курити, починає щодня здійснювати вранішні пробіжки, професійно займається триатлоном. З того часу для нього біг – важливий життєвий складник, тобто письменницька діяльність і біг стають його щоденними заняттями. Результат їх поєднання – книга «Про що я говорю, коли говорю про біг». Її поява датується 2007 роком. На той час Х. Муракамі був уже всесвітньо визнаним письменником і учасником марафонських забігів. У вересні 2012 року вийшов український переклад книги, перевиданий у 2020 році. Твори, написані митцем раніше, були досить близькими до європейських традицій. Цей твір написаний в контексті традицій японської еґо-белетристики, зокрема жанру «сінкьо-сьосецу» («твори про внутрішній світ, роман про себе, щоденник»). Він «увібрав низку особливостей традиційної японської літератури (інтровертивність, стихійний метод творчого процесу, означений яскраво вираженою авторською інтуїтивністю та суб'єктивністю)» [9, с. 22]. Х. Муракамі зізнається, що для нього щиро писати про біг, означає щиро писати про самого себе. Своєрідним рефреном книги є твердження Х. Муракамі про те, що саме щоденні пробіжки дали йому чи не найбільше для розуміння письменницької діяльності. Ця смислотворча думка поступово доводиться автором. Письменник майстерно поєднує спорт і сенс життя, надаючи спорту філософської складової, розкриває його красу, наголошує на конотаціях з постійним рухом, безкінечними змінами, перетвореннями, становленням.

Базовою сюжетною лінією твору є життєві розповіді письменника, які містять цікаві факти з авторськими ремарками й коментарями, які сповнені філософських роздумів. Саме коментарі Х. Муракамі надають розуміння того наскільки важливим може стати якийсь із видів спорту для розуміння сенсу життя, усвідомлення свого місця в ньому. Для нього таким став біг.

У передмові до твору Х. Муракамі наголошує, що він проста людина, філософ, письменник, той що прагне поділитися своїми думками, досвідом, переживаннями зі світом, зазначає, що його книга не є монографією про здоровий спосіб життя, не містить «порад на кшталт «О'кей, бігаємо щодня – і будемо здорові!». Натомість я поділився своїми думками про те, що означає біг для мене особисто. Це просто книжка, в якій я розмірковую про різні речі, – вголос» [10, с. 7]. Не випадково він згадує ім'я С. Моема, наводячи його цитату про гоління, яке згадується англійським письменником як процес, що повторюється щодня й тому навіть у гоління є своя філософія, маючи на увазі той факт, що справа, «хоч би якою банальною видавалася» [10, с. 7], коли повторюєш її щодня, набуває певної меди-

тативної наповненості. Х. Муракамі іронічно зазначає «Можливо, я від природи надто сумлінний, але мені важко зрозуміти будь-що до пуття, не виклавши своїх думок із цього приводу на папері, тож насправді я просто змусив себе написати цю книжку. Інакше так ніколи і не зрозумів би, що означає біг для мене особисто» [10, с. 7–8].

Твір сповнений самоіронії, філософського розуміння поразок і, одночасно, шанобливого ставлення до здобутків і перемог, які обов'язково будуть у тих, хто до них прагне. Письменник вдало висвітлює весь спектр емоцій від поразок до перемог, надає чимало порад щодо набуття позитивного настрою, виходу з депресії, після невдач, надає рекомендації як правильно бігати, щоб отримати максимум задоволення. Дуже вправно глузує з того, що не варто робити до, під час і після бігу.

Х. Муракамі не переобтяжує твір філософськими роздумами. Він приховує важливі думки за іронією, навіть сарказмом, інколи використовує гіперболу або й літогу. Це надає його творам неповторності. Есе «Про що я говорю, коли я говорю про біг» за структурою більш схоже на інтерв'ю з письменником за наперед спрогнозованими питаннями. Уміння поставити самому собі питання й відповідати на них так, щоб донести до читача необхідну інформацію вимагає справжньої мистецької вправності. Важливим аспектом твору є спроба автора поєднати в єдине ціле культуру спорту й культуру художньої творчості. Таке несподіване поєднання пояснюється Х. Муракамі тим, що як у спорті, так і в письменницькій діяльності завжди є свобода вибору. Бігун сам обирає бігти йому чи ні, на яку дистанцію і з якою швидкістю. Письменник також самостійно вирішує писати йому чи зробити паузу, який за розміром буде твір і на яку тематику.

У своїй творчості Х. Муракамі звертається також до таких видів спорту як бейсбол і бокс. Як зазначалось, саме під час бейсбольного матчу письменник вирішив почати писати. Бокс для письменника також сповнений різних підтекстів. Для головного героя оповідання «Мовчання» зі збірки «Привиди Лексінгтона» Цей вид спорту став своєрідним порятунком від жахів оточуючого життя, від знущань і маніпуляцій. Бокс рятує його від смерті, допомагає самоорганізації, робить його сильнішим. Невеличкий за обсягом твір містить чимало соціально-психологічних проблем. У ньому автор майстерно зображує маніпуляторів, їх психологію, горе, яке відчувають їх жертви, показує всю примарність натовпу, їх повну безпорадність, готовість вірити в абсолютну брехню. Одзава, головний персонаж оповідання, зазнав булінгу через маніпуляції свого однокурсника. Він зумів пережити тривалий час неприйняття його всім класом лише завдяки тому, що займався боксом. Саме ці заняття загартували його й дали можливість вистояти в досить складній ситуації.

Отже, спорт у творах Х. Муракамі – це не лише хобі й філософія автора, це своєрідна ініціація, спосіб мислення й шлях до покращення, до ініціації. Тобто поступового духовного й фізичного росту, становлення здоровою й не виснаженою, щасливою людиною. Тобто спорт у творчості автора є своєрідним обрядом. Цей обряд дає героям змогу ставати спокійними, зосередженими, кращими. З усього переліченого виходить наступне: власна філософська позиція митця – усе в житті залежить від нас самих, ми самостійно вибираємо свій шлях, самі ж докладаємо ту кількість зусиль, яку вважаємо за потрібне, тому й результати будуть дорівнювати цим зусиллям, нашій волі.

Висновки. Спорт є для Х. Муракамі своєрідним творчим інструментом, який дозволяє розкрити секрети письменницької майстерності. У його творах представлені такі види спорту як бейсбол, біг і бокс. Він презентує своє бачення спорту, яке можна назвати унікальним. Митець не просто звертається до певних видів спорту чи біографії відомих спортсменів, а репрезентує спорт як органічну частину письменницької діяльності. У його рецепції спорт – це мотиватор до творчості, до активних дій, до наповнення життя сенсом. У більшості художніх творів митця спорт не є основною темою, але саме через надання персонажами переваги тому чи іншому виду спорту відтворюється їх душевний стан, визначаються життєві пріоритети. Особливим твором митця щодо репрезентації теми спорту є есе «Про що я говорю, коли говорю про біг». Есе розкриває значення спорту в житті самого митця. Він є для письменника своєрідним інструментом для подолання життєвих негараздів, своїх слабких сторін, навіть своєї безпорадності, що надає спорту ролі своєрідної ініціації, джерела наснаги, дає можливість спортсмену вистояти під тиском найнесподіваніших обставин, у найнесприятливіших умовах.

Отже, у творчості Х. Муракамі спостерігаємо унікальну інтерпретацію спортивної тематики. Спорт і письменницька діяльність гармонійно поєднані у його есе «Про що я говорю, коли говорю про біг». Заняття спортом є своєрідною перемогою над самим собою. Кожен вид спорту – окрема історія, окремий вид боротьби й спосіб виживання. У наступних публікаціях плануємо аналіз інших мотиваторів творчості японського письменника.

Література:

- Борисюк І. В. Регіональна і групова ідентичність крізь призму поетики спорту у творчості С. Жадана. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. № 17. С. 341–344.
- Галета О. І. Гра у бісер vs гра мільйонів: література і футбол. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]*. Сер.: Філологія. Літературознавство. 2012. Т. 193, Вип. 181. С. 6–13.
- Голобородько Я. Літературна футбольна ліга: текстові особливості тренувального процесу. *Слово і Час*. 2013. № 2. С. 113–121.
- Харлан О. Футбол як метафора: літературні контексти шкільного м'яча. *Національна ідентичність в мові і культурі: збірник наукових праць*. 2020. С. 92–96.
- Кричлі Саймон «Про що ми думаємо, коли думаємо про футбол». Київ: Yakaboo Publishing, 2019. 160 с.
- «Citius, Altius, Fortius!» : феномен спорту в літературі та культурі : [зб. наук. матеріалів конференції (Бердянськ, 24–25 вересня 2020 р.)] / [гол. ред. О. П. Новик]. Бердянськ : БДПУ, 2020. 190 с.
- Словник української мови: в 11 томах. Том 9, 1978. С. 576.
- Круторогов К. Бомбардир. Роман. Харків: Видавництво «Ранок»: «Фабула», 2017. 336 с.
- Бондаренко І., Осадча Ю. Передмова. *Японська література: Хрестоматія*. Том III (XIX–XXст.) / Упорядники: Бондаренко І. П., Осадча Ю. В. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. С. 7–23 с.
- Муракамі Х. Про що я говорю, коли говорю про біг: Мемуари. Київ: Yakaboo Publishing, 2020. 160 с.
- Муракамі Х. Привиди Лексінгтона: Збірка оповідань. Київ: Yakaboo Publishing, 2020. 144 с.

Dmytrenko V., Perova S. Artistic explorations of sports theme in Haruki Murakami's works

Summary. Sport has long been an integral part of a healthy human lifestyle. Nowadays humanity's finally recognized that health is the most valuable asset of a developed society. Engaging in sports and reading quality literature are signs of a morally and physically healthy nation, serving as an ideal foundation for any progressive state. Therefore, the topics that contemplate the portrayal of sports in literature are relevant for literary studies. In recent times many researchers, including I. Borysiuk, O. Haleta, Ya. Holoborodko, O. Kharlan, and others, have addressed the exploration of the representation of the sports theme in literature. The creative work of H. Murakami has been investigated from various perspectives, such as solitude (A. Menshii), genre features (S. Pokrovkova, M. Kravets), poetics of some works (E. Tyshchenko), intertextuality (Ye. Prasol) and others. However, the representation of artistic explorations of the sports theme in the works of the contemporary Japanese writer still remains unexplored in Ukrainian literary studies.

Such kinds of sport such as baseball, running, and boxing are presented in the works of H. Murakami. Unlike the other artists he presents his unique vision of sports. The artist refers not only to specific sports or the biographies of famous athletes, but perceives sports as the organic part of his creative activity, as something that inspires creativity. In the artist's literary works sport is not the main topic, but by giving characters a preference for a particular kind of sport H. Murakami reproduces their emotional state, helps to define life priorities. One of the artist's notable works in representing the sports theme is the essay «What I Talk About When I Talk About Running (走ることについて語るときに僕の語ること)».

The essay reveals the significance of sports in the artist's life. It serves as a unique instrument for overcoming difficulties, acknowledging weaknesses and even helplessness, providing sports with the role of a kind of initiation, a source of strength for creativity and life in general.

Key word: Murakami, literature, sports, life, essay, initiation.